

ПАРЛАМЕНТСЬКИЙ ДИСКУРС ТА ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ МІГРАЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ ДАНІЇ: ВИКЛИКИ ТА ВЗАЄМОВПЛИВИ

PARLIAMENTARY DISCOURSE AND FEATURES OF DENMARK MIGRATION POLICY FORMATION: CHALLENGES AND INTERACTIONS

Яворський М.С.,

*аспірант кафедри політології та державного управління
факультету історії, політології та міжнародних відносин
Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича*

У статті йдеться про основні рівні формування данського парламентаризму, зокрема: структуру виборчого права, способи висунення кандидатів до парламенту, механізм розподілу мандатів, особливості передвиборчої агітації та підрахунку голосів. Аналізуються такі компромісні механізми данського парламентаризму, як інструмент негативного парламентаризму та його інкорпорація в парламентське життя. Автором зазначається, що низький виборчий поріг створює небезпеку для проходження в данський парламент радикальних, популістських, а часом відверто антисистемних партій.

Досліджуючи механізми взаємодії багатопартійної системи та нових, часом антисистемних партій, або таких, які не бажані в парламентській взаємодії, виділено декілька альтернативних стратегій. Стосовно радикальних лівих або правих партій у контексті проведення переговорів про формування урядових кабінетів, пропонуються такі форми, як: незгода на участь таких партій в урядових кабінетах та згода на залучення таких партій у коаліційні урядові кабінети. Автором зроблена спроба поєднати еволюцію партійної структури парламенту зі стрімкими змінами у внутрішній політиці, зокрема формуванням міграційної політики, яка докорінно вплинула на партійну структуру парламенту. На думку автора, дослідження Данії є своєрідною лабораторією для відстеження шляхів вирішення міграційних проблем і водночас полігоном та прикладом успішної адаптації місцевих радикальних правих.

Розкриваючи причини трудової імміграції до Данії, автор водночас зазначає, що на фоні економічних потреб та зисків трудової еміграції у країні значного поширення набули невдоволення та відчуженість корінного населення від емігрантів, несприйняття інтеграційної політики уряду. Автор акцентує увагу на особливій ментальності данців, яка характеризується високою культурою участі громадян у суспільстві і водночас відсутністю полікультурного досвіду. Культура мультикультуралізму і полікультурності не притаманна данському суспільству, яке формувалося в рамках одного етносу, переважанні єдиної культури та релігії.

Ключові слова: Фолькетинг, данський парламент, виборчий процес Данії, механізм розподілу мандатів, системи позитивного та негативного парламентаризму, «санітарний кордон», міграційна політика, правий дискурс данської політики.

The article deals with the basic levels of the formation of Danish parliamentarism, in particular: the structure of electoral law, ways of nominating candidates to parliament, the mechanism of distribution of mandates, features of election campaigning and vote counting. The author analyzed such trade-off mechanisms of Danish parliamentarism are analyzed as an instrument of negative parliamentarism and its incorporation into parliamentary life.

The paper outlines several alternative strategies for radical left or right parties in the context of negotiating cabinet formation, namely: the disagreeing with the participation of such parties in government offices and agreeing to involve such parties in coalition government offices. The author attempts to combine the evolution of the party structure of parliament with the rapid changes in domestic politics, in particular, the formation of migration policy, which has profoundly affected the party structure of parliament.

While explaining the causes of labor immigration to Denmark, the author at the same time explains that, against the background of the economic needs and demands of labor emigration, dissatisfaction and alienation from emigrants and the rejection of the government's integration policy have become widespread for the country. The author emphasizes the particular mentality of the Danes, which is characterized by a high culture of citizen participation in society and, at the same time, a lack of multicultural experience. The culture of multiculturalism and multiculturalism is not inherent in Danish society, which was formed within a single ethnic group, dominated by a single culture and religion.

Key words: Folketing, Danish parliament, Danish electoral process, mechanism of distribution of mandates, systems of positive and negative parliamentarism, "sanitary border", migration policy, right discourse of Danish politics.

Постановка проблеми. Формування данської держави та структури її влади пройшло тривалий історичний період, у результаті якого парламентаризм Данії накопичив віковий досвід, власні традиції та налагодив особливості функціонування. На думку дослідників, система самоврядування Данії виявляє ряд характерних особливостей французької моделі, різновидом якої є сканди-

навська модель [1]. Вивчення особливостей парламентаризму Данії має теоретичне та прикладне значення, дає можливість узагальнити відповідний практичний зарубіжний досвід, виокремити особливі риси та зрозуміти суть парламентсько-партійних взаємовідносин.

Теоретична база з досліджень питань данського парламентаризму досить багата і представлена

дослідженнями таких істориків, як: А. Ренвік, Л. Нунс, Д. Елкліт, Т. Лоуерс, П. Меншиков, Т. Чурсіна, П. Орлов та ін. Вони досліджують виборчі системи, механізм позитивного і негативного парламентаризму, формування коаліційних об'єднань та зміну партійних платформ у період глобалізації данського суспільства. Проте, на нашу думку, відшукати спільний знаменник між традицією скандинавських країн, соціальним капіталом північних суспільств і новими викликами сучасності вдалося дослідникам Г. Фріману та Р. Патнему.

Напрацювання українських дослідників Литвина В., Романюка А. аналізують популярну в данській парламентсько-партійній взаємодії техніку «санітарного кордону» стосовно радикальних партій в електоральному та парламентському зрізі. Попко В., Бориславська О., Панчак-Бялоблоцька Н. досліджують питання місцевого самоврядування Данії та ключових доктрин сучасних системи парламентаризму в умовах європейської моделі конституціоналізму.

Мета статті полягає у здійсненні спроби охарактеризувати основні ланки формування данського парламентаризму, проаналізувати інструмент негативного парламентаризму та його інкорпорацію в парламентське життя Данії, простежити еволюцію партійної структури парламенту у період міграційних викликів.

Виклад основного матеріалу. Політична система Данії в період Середньовіччя трималася на владі короля та державної ради, і тільки реформи епохи Просвітництва, які базувалися на принципах раціоналізму та гуманізму, призвели до структурних змін усього данського суспільства. Конституційний захист місцеве самоврядування отримало у 1849 р. з ухваленням Конституції Данії. Під тиском громадськості після Другої світової війни у 1946 р. данський парламент – Рігсдаг – утворив комісію для розроблення проекту змін конституції, яка в березні 1953 р. отримала схвалення в обох палатах. Нова Конституція Данії після схвалення королем вступила в дію 5 червня 1953 р.

Щоб усвідомити особливості виборчого процесу Данії та політичних наслідків, нам слід простежити основні складові частини системи виборчого права цієї країни. Отож зазначимо, що виборчим правом у Данії з 1978 р. володіють громадяни, які досягли 18 літнього віку, мають данське громадянство та постійно проживають у Данії. Водночас на виборах у регіональні та комунальні представницькі органи мають право голосувати іноземці, які постійно мешкають у Данії впродовж останніх трьох років. До прикладу, громадянка України 29-літня Аліна Процик, яка 15 років проживає в Данії, балотувалася у 2017 р. до столичного парламенту від данської соціал-ліберальної партії «Радикальні ліві» і у свою передвиборчу програму включила вимоги щодо покращення еко-

логії, умов проживання мігрантів, зокрема з України, та «намагалася ламати негативну соціальну спадщину данців» [2]. Участь у виборах до Європарламенту мають право брати громадяни країн-членів ЄС, які проживають у Данії. На території Данії немає ніяких санкцій, які би примушували своїх громадян брати участь у виборах [3].

Законодавством Данії передбачено два способи висування кандидатів: висування кандидатів політичними партіями та висування незалежних кандидатів (самовисуванців), для чого їм потрібно зібрати від 150 до 200 підписів виборців, зареєстрованих у номінаційному виборчому окрузі, від якого кандидат бажає балотуватися. Як показує досвід, в абсолютній більшості випадків до парламенту обираються кандидати, висунуті політичними партіями. На відміну від багатьох інших країн, у Данії не існує єдиної центральної виборчої комісії. На загальнонаціональному рівні за організацію виборів несе відповідальність Міністерство внутрішніх і соціальних справ, у складі якого утворена Комісія з виборчого права, сформована із суддів та фахівців у галузі виборчого права. Одним із важливих завдань Комісії є здійснення вирішального розподілу місць у Фолькетингу після проведення виборів [4, с. 232].

Другою ланкою виборчого процесу є багатомандатні виборчі округи, які формуються в межах данських провінцій та очолюються амтманами – урядовими чиновниками. Саме вони складають списки політичних партій та кандидатів, які висуваються для участі у виборах від даного багатомандатного виборчого округу [5, с. 375]. Наступним рівнем виступають номінаційні округи, яких у країні налічується 103, і саме там відбувається висування депутатів. Номінаційні округи, як правило, включають у себе території від 1 до 7 комун. Виборчі комісії номінаційних округів відповідають за забезпечення виборців бюлетенями для виборів, вони відповідальні за збір результатів на виборчих дільницях та за остаточний підрахунок голосів у номінаційних округах наступного дня після виборів.

Найнижчою ланкою в системі виборчих органів Данії виступають виборчі дільниці, яких нині в Данії нараховується 1915 одиниць. Кількість виборців, прикріплених до дільниць, коливається від 20 до 2000 осіб. Як правило, членами виборчих дільниць є представники політичних партій, оскільки закон не забороняє виборцю, який виступає як кандидат на даних виборах, бути членом дільничної виборчої комісії [4, с. 235]. Варто згадати про ще одну категорію осіб, які беруть участь в організації та проведенні виборів – виборчих помічників, які призначаються комунальним управлінням або із числа мешканців комуни, або виборців, які висунули свої кандидатури для участі у виборах.

Щодо розподілу Данії на виборчі округи, то вся її територія поділяється на 3 регіони, в яких сформовано 10 багатомандатних виборчих округів, в які входить 92 номінаційні виборчі округи. Із 175 парламентських мандатів 135 мандатів розподіляються в багатомандатних округах у регіонах країни, решта 40 мандатів вважаються додатковими мандатами. Механізм розподілу мандатів такий: спочатку 175 мандатів розподіляються у трьох регіонах країни, і вираховується, скільки мандатів належить вибрати в кожному із цих округів, решта сорок додаткових мандатів розподіляються у трьох регіонах країни таким чином: із загальної кількості мандатів, які слід обрати від відповідного регіону, вираховуються всі окружні мандати в даному регіоні на основі Закону «Про вибори у Фолькетинг» 2004 р. Різниця, яка отримана в результаті таких дій, і буде числом додаткових мандатів, які відповідатимуть відповідному регіону країни [3].

Слід додати, що у склад Данії включено дві автономії – Фарерські острови та Гренландія, які утворюють один спільний виборчий округ. Від кожного округу в парламент Данії обирається по 2 депутата за пропорційною виборчою системою. Отже, однопалатний датський парламент, Фолькетинг (дат. Folketinget – народний тінг (тінг – зібрання чоловіків області або краю)), налічує 179 членів [6]. Згідно Конституції Данії 1953 р. парламент обирається на 4 роки. Монарх може в будь-який час видати указ про проведення нових виборів, у результаті яких обирається новий склад Фолькетинга [7]. На відміну від інших країн, у Данії не передбачено проведення виборів тільки у вихідний день. Зазвичай у цій країні парламентські вибори проводяться в будні дні, як правило, у вівторок.

Передвиборча агітація в Данії має свої особливості: Законом про «Вибори в Фолькетинг» забороняється розміщення агітаційних плакатів на виборчих дільницях, носіння одягу, значків та іншого з партійною символікою на виборчих дільницях, державна теле-радіослужба «Данське радіо та телебачення» забезпечує рівний доступ всім політичним партіям на радіо та телебачення. Рекламу політичних партій на загальнодержавних та регіональних каналах «Данського радіо та телебачення» не допускається [4, с. 237].

Підрахунок голосів, виділення мандатів та їхній розподіл відбувається за досить складними, але роками вивіченими формулами, проте, на думку данського дослідника Йоргена Елкліта, виборча система Данії менш складна, ніж здається [8]. У Данії ще з 1961 року встановлено найнижчий виборчий поріг у порівнянні з іншими країнами Північної Європи. Так, якщо обмежувальний бар'єр у Ріксдаг Швеції складає 4%, в Альтинг Ісландії – 5%, то в Данії, якщо партія набере у країні, як міні-

мум, 2% голосів виборців, вона допускається до розподілу місць у Фолькетингу та отримує зазвичай 4 депутатських місця [9, с. 280]. Низький прохідний поріг створює небезпеку для проходження в парламент радикальних, популістських, а часом відверто антисистемних партій.

Удосконалення процедури виборів відбувалося в ході виборчих реформ 1961, 1964, 1970, 1987 років, які відпрацьовували механізм міських виборів, узгодження процедури складання партійних списків, формули для розподілу мандатів. Виборча реформа Данії 2006 р. внесла дві суттєві зміни до виборчої системи: було змінено структуру округів і введено новий метод розподілу місць в багатомандатних округах [3, с. 26].

Феномен парламентаризму Данії та Норвегії має свої традиційно-сформовані особливості, які впливають із данської ментальності, історичних реалій країни та залежать від ситуативних домовленостей між різними партіями та депутатами. Це нормальний і демократичний результат політичної конкуренції за умов відсутності в партійних системах домінуючих партій, який формувався впродовж XIX – XX століть. В умовах парламентської демократії роль інституту парламенту та феномену парламентаризму важливі в контексті міжінституційних відносин, тобто впливу парламенту на процес формування, функціонування та припинення повноважень уряду. На думку дослідниці Н. Панчак-Бялоблоцької, це стає особливо актуальним у випадку урядів меншості, оскільки вони представлені партіями, які сумарно не мають постійної більшості в парламенті, тому залежать від ситуативних домовленостей між різними партіями та депутатами. У контексті урядів меншості виокремлюють країни із системами позитивного та негативного парламентаризму [10, с. 252].

Якщо в системі позитивного парламентаризму формування уряду безпосередньо залежить від підтриманого абсолютною або відносною більшістю депутатів парламенту в тому довіри урядові з боку парламенту і урядовий кабінет є чинним доти, доки він користується довірою парламенту, то в інструменті негативного парламентаризму інкорпоровано цілий ряд інших компромісних механізмів.

Данія належить до країн із системою негативного парламентаризму, в якій уряд розпочинає роботу після того, як його чи прем'єр-міністра номіновано главою держави чи парламентом без наявності підтримки в тому довіри прем'єр-міністра, персонального складу і програми уряду абсолютною або відносною більшістю депутатів парламенту або за умови, що проти прем'єр-міністра, складу або програми уряду не проголосує абсолютна більшість депутатів парламенту. Урядовий кабінет вважають чинним доти, доки йому не буде висловлено позитивного в тому довіри

чи не буде відмовлено в мовчазній або негативній довірі. У системах негативного парламентаризму, які представлені не тільки в Данії, а й у Норвегії, Сполученому Королівстві, Австрії та ряді інших країн, існують широкі можливості парламентських комітетів і комісій впливати на внутрішнє міжнародне життя [11, с. 9].

У Данії процеси внутрішньої дестабілізації, руйнування північної двополюсної партійно-політичної моделі почалися, як відомо, набагато раніше, ніж у її північних сусідів. Тут заздалегідь відмовилися від таких «непотрібних» ідейно-політичних умовностей, як партійна солідарність, вірність принципам, чистота рядів, строгість коаліцій. Тепер данські вибори, за словами дослідника К. Воронова, нагадують, швидше, лотерею, ніж обрання депутатів і партій [12]. Тому важко визначити, хто є переможцем із політичної точки зору. Часто після завершення парламентської виборчої кампанії ідеологія відкидається в бік і питання про перебування уряду при владі відбувається чисто за формально-ситуаційними, пропагандистськими, медійними й іншим причинами. Щодо ідеологічних пріоритетів, то дослідниками означено, що в парламентських системах негативного парламентаризму, які представлені Данією та Норвегією, уряди меншості формуються здебільшого соціал-демократичними партіями і зрідка – партіями, яким близькі ідеї лібералізму, консерватизму, соціал-лібералізму та націонал-консерватизму.

Нам слід зазначити, що з теоретико-методологічних позицій слід виділити декілька альтернативних стратегій стосовно радикальних лівих або правих партій у контексті проведення переговорів про формування урядових кабінетів. А саме: незгода на участь таких партій в урядових кабінетах; згода на залучення таких партій в коаліційні урядові кабінети [13, с. 276]. Спочатку «санітарний кордон» стосувався лише радикальних лівих партій, а потім радикальних лівих і правих партій. Так, у 1989 р. припинили свою діяльність Ліві соціалісти (VS) Данії та Комуністична партія Данії (DKP). Але у 2001 р. «санітарний кордон» стосовно Данської народної партії було скасовано, оскільки на підставі її підтримки було створено уряд меншості А. Расмуссена. На думку українських дослідників Литвина В. та Романюка А., на відміну від жорсткого «санітарного кордону» щодо радикальних лівих партій, аналогічного висновку не можна сформулювати про «санітарний кордон» щодо радикальних правих партій [13, с. 284].

Наш інтерес до парламентсько-партійної взаємодії Данії пояснюється тим фактом, що впродовж багатьох років ця країна представляє успішну модель держави загального благоденства, яка характеризується загальним доступом до матеріальних благ, багаточисельних пільг та високим рівнем культури участі громадян у житті суспіль-

ства. Данія зберегла власну національну валюту, що свідчить про її певну економічну і політичну самостійність та незалежність. На її прикладі можна вибудовувати і аналізувати теоретичні моделі ідентичності та інтеграційної політики в умовах масових міграційних потоків і робити висновок про роль подібної соціальної системи у врегулюванні процесів міграції. За рівнем зарплати у 2019 р. Данія займає 2 місце у Європі, хоча за продуктивністю праці – лише 13 [14]. Згідно з даними Центру політичних досліджень Данії SEPOS протягом 2010–2020 рр. у Данії спостерігається відносно сильне зростання витрат на оплату праці в порівнянні із закордоном, частково через те, що протягом більшої частини періоду до 2008 р. спостерігається дефіцит робочої сили, що підвищило заробітну плату [14].

Як і в багатьох інших країнах Європи, міграція та міграційна політика стали основними питаннями політичного порядку денного в Данії протягом останніх двох десятиліть, і це пояснюється зростаючим потоком емігрантів та біженців із слабозвинутих країн. Історія трудової міграції в Данії розпочалася у 50–60-х роках ХХ століття, коли у зв'язку з високими темпами економічного розвитку у повоєнній Північній Європі виникла потреба в робочій силі. У популярній данській пісні «Не бери близько до серця», яку виконував Лев Матсісен у 1950-х, співалося: «Гей, хлопче! Не переймайся! Іди додому і викури цигарку. Нехай інші зроблять важку роботу за тебе!» [15]. На початку 1960-х років Данія була ще відносно однорідним суспільством, але потребувала робочої сили для сільського господарства, яке ставало все більш механізованим. Тому в 1967 р. на запрошення данських роботодавців приїхали перші іноземні робітники з Туреччини, Пакистану та Югославії. Ця хвиля еміграції жваво обговорювалася в засобах масової інформації, викликавши в листопаді 1973 р. політичну та профспілкову дискусію. Зокрема, Комуністична партія Данії входила до числа тих, хто виступали за зупинку імміграції, заявивши, що вона може знизити зарплату робітників Данії [16]. Неоднозначні оцінки данців щодо імміграції та дискусії у профспілках Данії призвели до того, що невдовзі уряд на чолі із соціал-демократами погодилися зупинити еміграцію та розпочати роботу над першим Законом про іноземців 1983 р., про що йтиметься згодом.

Данці досить швидко прийшли до усвідомлення загрози власній добре працюючій системі держави загального добробуту з боку неадаптованих носіїв чужої культури, що відразу визначило їх ставлення до іммігрантів як достатньо жорстке і безкомпромісне, особливо в питанні імміграції та адаптації іноземців. Нові потоки мігрантів, на думку данських дослідників, руйнували суспільні угоди, консолідацію суспільства та баланс сил

у державі, які раніше дозволяли проводити ефективну соціальну політику. «Коли держава загального благоденства сприймається як щось для «них» оплачене «нами», тоді соціальні проблеми руйнують основи цієї держави», – писав Г. Фріман [17, с. 54]. Протиставлення «ми-вони» стало класичним прикладом початку кризи ідентичності та росту популістських та радикальних лозунгів.

Особливістю данської міграційної політики є той факт, що не тільки державні, а й неурядові організації беруть безпосередню участь у процедурі відбору кандидатів для переселення. І хоча частина мешканців Данії виступає із серйозною критикою дій уряду та засуджує плани зменшення податків на фоні нестачі засобів для утримання біженців, інша частина громадських організацій займається збором гуманітарної допомоги та соціалізацією мігрантів. У 2013 р. європейці надавали проблемам міграції більшого значення, ніж податкам, пенсіям, освіті і навіть тероризму. У 2015 р. ця проблема вийшла на друге місце після питання безробіття.

Велика заслуга в роздмухуванні «мігрантського полум'я» належить правим партіям, які поступово стали спекулювати, а певний час навіть грати роль «першої скрипки» у формуванні нинішньої національної політичної Данії. У дискурсі Данії праві є близькими соціал-демократії та часом перетворюються на помірковано-правих та «пра-

вих лівих», які можуть розвивати соціальні програми і разом турбуватися про мігрантів. Як показує данська політика, праві розробляють надійні програми для інтеграції мігрантів на ринку праці. Перемога правих на виборах неодноразово створювала умови для радикальних засобів вирішення питань мігрантів. Не тільки Данія, а й Норвегія та Швеція стали своєрідною лабораторією для відстеження шляхів вирішення міграційних проблем і, водночас, полігоном та прикладом успішної адаптації місцевих радикальних правих.

Висновки. Отже, демократичні механізми Данії, які пройшли довгий шлях розвитку, створили умови для таких парламентсько-партійних взаємовпливів, які дозволяють данському політикуму досить швидко реагувати на зміни суспільного та економічного життя країни та втілювати нові, часом радикальні партійні програми в життя суспільства. Активна участь громадян у суспільному житті країни сприяє активному пошуку нових компромісних варіантів розвитку суспільства, яке не має багатих традицій полікультурного життя, але готове до модернізації власного суспільства. Політичні партії правого спрямування, будучи виразниками ідей радикальної частини суспільства, не завжди можуть впливати на політичні рішення через наявні стримуючі фактори парламентської системи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Меньшиков П.В. Парламентский дискурс и современная медийная политика: эволюция в исторической ретроспективе. *Международные коммуникации*. 2019. № 3.
2. Українка бере участь у виборах до парламенту Копенгагену. SVITUA. URL : <http://svitua.com.ua/article/201711/5821-ukrayinka-bere-uchast-vyborah-parlamentu-kopengagena>.
3. Alan Renwick, Lidia Nunes. Electoral System Change in Europe since 1945: Denmark. Nuffield Foundation. URL : http://www.electoralsystemchanges.eu/Files/media/MEDIA_748/FILE/Denmark_summary.pdf.
4. Чурсина Т.И., Орлов А.Г., Ракитская И.А., Половченко К.А. / науч. ред. Иванченко А.В., Лафитский В.И. *Современные избирательные системы*. Выпуск 4. Австралия, Венесуэла, Дания, Сербия. Москва : РЦОИТ: Ин-октаво, 2009. С. 232.
5. Попко В.В. Місцеве самоврядування в Королівстві Данія. *Часопис Київського університету права*. 2016. № 4. С. 372–377.
6. Folketinget. The Parliamentary Electoral System in Denmark. Guide to the Danish Electoral System. P. 4. URL: https://www.thedanishparliament.dk/~media/pdf/publikationer/english/the-parliamentary-system-of-denmark_2011.ashx.
7. Конституція Датского королевства. Интернет-библиотека конституций Романа Пашкова. URL: <https://archive.is/20130418001912/worldconstitutions.ru/archives/152>.
8. Elklit J. Simpler than its repuyayion: The electoral system in Denmark since 1920. URL: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/0261379493900055>.
9. Folketinget. The Parliamentary Electoral System in Denmark. Guide to the Danish Electoral System. URL: https://www.thedanishparliament.dk/~media/pdf/publikationer/english/the-parliamentary-system-of-denmark_2011.ashx.
10. Панчак-Бялоблцька Н. Особливості урядів меншості європейських систем позитивного та негативного парламентаризму. *Вісник Львівського ун-тту. Серія філос.-політолог. студії*. 2015. Випуск 7. С. 250–264.
11. Louwerse T. Unpacking “positive” and “negative” parliamentarism / T. Louwerse. *Paper presented at the workshop “The Evolution of Parliamentarism and Its Political Consequences” of the European Consortium of Political Research*. Salamanca. April. 2014. 18 p.
12. Воронов К. Северная партийно-политическая модель безвозвратно рушится. РСМД. URL: <https://russiancouncil.ru/analytics-and-comments/columns/europeanpolicy/severnaya-partiyno-politicheskaya-model-bezvozvratno-razrushaetsya/#detail>.

13. Литвин В., Романюк А. Техніка «санітарного кордону» до радикальних партій в електоральному та парламен-урядовому зрізі країн Західної Європи. *Наукові записки ІПіЕНД ім. І.Ф. Кураса НАН України*. Випуск 3(77). С. 270–280.

14. Danmark har de 2. højeste lønninger ud af 33 lande – men en 13. plads på produktivitet. *CEPOS*. URL: <https://cepos.dk/artikler/danmark-har-de-2-hoejeste-loenninger-ud-af-33-lande-men-en-13-plads-paa-produktivitet/>.

15. Leo Mathisen. Take it easy, boy, boy. *FestABC.dk*. URL: <https://www.festabc.dk/1/take-it-easy-boy-boy>.

16. Hanne Reintoft (DKP) om indvandrere som løntrykkere, 16. december 1970. URL: <https://danmarkshistorien.dk/leksikon-og-kilder/vis/materiale/hanne-reintoft-dkp-om-indvandrere-som-loentrykkere-1970/> (дата звернення: 11.03.2020).

17. Freeman G. Migration and the political economy of the welfare state. *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*. 1986, vol. 485, pp. 51–63.